

SỰ TRÌNH HIỆN CỦA NHÂN VẬT TRỮ TÌNH TRONG BÀI THƠ CỦA MỘT NGƯỜI YÊU NƯỚC MÌNH CỦA TÁC GIẢ TRẦN VÀNG SAO

NGUYỄN HƯƠNG NGỌC

Email: nhngoc52@gmail.com

Trường Đại học Khoa học Xã hội & Nhân văn, ĐHQG Hà Nội

THE APPEARANCE OF MAIN SUBJECT IN A POEM OF A PATRIOT WRITTEN BY TRAN VANG SAO

TÓM TẮT

Bài thơ của một người yêu nước mình là một trong số những bài thơ xuất sắc nhất của Trần Vàng Sao. Ở đó, nhân vật trữ tình hiện lên với một thế giới nội tâm phong phú. Nhân vật ấy được xác lập qua ba tọa độ quy chiếu căn bản là các mối quan hệ rất quan trọng là mối quan hệ trực tiếp với cuộc sống xã hội, mối quan hệ với người mẹ và mối quan hệ với nhân vật “em”. Bài viết sẽ tìm hiểu các mối quan hệ này để có thể hiểu rõ hơn về nhân vật trữ tình.

Từ khóa: Trần Vàng Sao, Bài thơ của một người yêu nước mình

ABSTRACT

A poem of a patriot is one of the most outstanding poems written by Tran Vang Sao. In this poem, the lyric subject was written as a diverse inner world. This subject was defined by three important relationships which were the one with society, the one with his mother and the one with his lover. The paper will examine these relationships in the poem to clarify the characteristics of the lyric subject.

Keywords: Tran Vang Sao, A poem of a patriot

1. Dẫn nhập

Một trong số những thi nhân độc đáo nhất của làng thơ Việt đã từng viết: “Người thơ phong vận như thơ ấy” hàm ý rằng xem thơ có thể biết người bởi con người tác giả sẽ in một phần nào đó dấu ấn của chính mình trên trang viết. Nhân vật trữ tình trong sáng tác thơ và tác giả đôi khi có những gặp gỡ, có thể là do người viết cố tình hoặc là sự thể hiện trong vô thức như Freud từng quan niệm song đều cho lý luận tiếp nhận một hình tượng tác giả trong văn học cần được giải mã. Dấu ấn tư duy thơ của người sáng tạo có thể sẽ được in hằn trong trang viết như Nguyễn Bá Thành đã từng nhận định: “Đặc điểm quan trọng nhất của tư duy thơ là sự thể hiện của cái tôi trữ tình, cái tôi cảm xúc, cái tôi đang tư duy. Cái tôi trữ tình trong thơ được biểu hiện dưới hai dạng thức chủ yếu là cái tôi trữ tình trực tiếp và cái tôi trữ tình gián tiếp.” (Nguyễn Bá Thành, 2011:64). Cái tôi trong thơ không tồn tại biệt lập mà nó bị chi phối bởi hoàn cảnh thực tại, hoàn cảnh khách quan, hướng nhận thức của tư duy thi ca được xác định theo mối quan hệ giữa chủ thể và khách thể (theo Nguyễn Bá Thành, 2011). Hay nói cách khác, trong nhiều trường hợp, khó có thể tách rời thi sĩ và cá thể của anh ta bởi chúng song hành và tương hỗ nhau trong quá trình tạo tác. Người thơ nhiều khi, dù vô tình hay hữu ý sẽ để lại một chút “dấu ấn” của bản thân lên trang thơ. Nhân vật trữ tình trong thơ đôi khi sẽ có những gặp gỡ với người sáng tạo. Người viết cấp nghĩa cho văn bản anh ta sáng tác

và đồng thời văn bản đó có thể có khả năng phản chiếu được phần nào thế giới tinh thần, đời sống nội tâm, suy nghĩ của người viết. Hiểu được về một nhân vật trữ tình trên trang viết tạo cho người đọc có cơ hội được tiếp cận nhiều hơn với bản thể tác giả.

Nhân vật trữ tình trong Bài thơ của một người yêu nước mình của Trần Vàng Sao là một trong số những bản thể được tạo tác như vậy. Ở bài thơ này, nhân vật trữ tình hiện lên rõ ràng thông qua những tầng bậc khác nhau của cảm xúc tạo nên một con người thơ hoàn chỉnh. Hệ quy chiếu để có thể hiểu được nhân vật trung tâm của bài thơ này chính là ba mối quan hệ rất quan trọng đó là mối quan hệ trực tiếp với cuộc sống xã hội, mối quan hệ với người mẹ và mối quan hệ với nhân vật “em”. Tất cả những mối quan hệ này sẽ xác lập nên điểm nhìn về nhân vật trữ tình thông qua sự tương tác về cảm xúc, tâm lý và hành động của nhân vật. Để hiểu thêm về nhân vật trữ tình của bài thơ này, chúng tôi sẽ tìm hiểu kỹ các hệ quy chiếu này.

2. Nhân vật trữ tình trong Bài thơ của một người yêu nước mình

2.1. Mối quan hệ trực tiếp với cuộc sống xã hội

Con người là một chỉnh thể không tách rời khỏi cuộc sống. Xã hội dưới bất cứ hình thức nào cũng là sản phẩm của sự tác động qua lại, xuyên suốt, có hệ thống quy tắc giữa người và người và giữa người với môi trường xã hội xung quanh. Xã hội chỉ tồn tại và

EDUCATION

vận động qua hoạt động của các cá nhân. Không có một xã hội trừu tượng nào có thể tồn tại bên ngoài con người và hoạt động của họ. Con người luôn luôn thuộc về một xã hội nhất định. Sự hình thành cá nhân là sự xã hội hoá của các chủ thể hay nói khác đi là sự gia nhập của các cá thể vào hệ thống các quan hệ xã hội, được thực hiện trong quá trình sản xuất vật chất, sản xuất tinh thần và sản xuất ra chính bản thân con người. Cá nhân mang bản chất xã hội, nên trong xã hội có cá nhân và trong cá nhân có xã hội. Cá nhân một mặt chịu sự quy định của xã hội, mặt khác, cũng là chủ thể của quá trình cải tạo, hình thành nên những quan hệ xã hội mới. Các tương tác với đời sống xã hội của con người là không thể không có. Nhân vật trữ tình trong Bài thơ của một người yêu nước mình này đã xác lập cho mình một sự liên kết rất rõ với xã hội xung quanh anh ta mà trước hết là xã hội ở gần nơi sinh sống quan thuộc.

Chân dung nhân vật trữ tình trong cuộc sống thường nhật được khai mở bằng một hình ảnh chân thật, quen thuộc: “Buổi sáng tôi mặc áo đi giầy ra đứng ngoài đường”. Tác giả đã nêu lên một hoạt động bình thường mà không tầm thường, ngược lại nó đã khơi gợi cho chúng ta một cảm giác gì đó thật bình yên, giản dị. Từ cảm giác chân chất đó, hình ảnh gọi hình ảnh, tứ thơ nối tứ thơ cho ta một cái nhìn đầy đủ về tâm thế của nhân vật “tôi” trước cuộc đời. Ông trân trọng từng cảnh tượng nhỏ nhất diễn ra trước mắt mình:

“Gió thổi những bông mía trắng bên sông
Mùi tóc khô còn thơm lúa mùa qua
Bầy chim sẻ đậu trước sân nhà
Những đứa trẻ đứng nhìn ngáp nghé

Mỗi buổi mai
Bầy chim sẻ ngoài sân
Gió mát và trong
Đường đi đầy cỏ may và muộng chuộng”
(Trần Vàng Sao, 2020:32)

Dường như những hình ảnh rất đời dung dị ấy đã phần nào phản chiếu tâm hồn của người thơ - ấy là một con người đời thường trân trọng từng phút giây của cuộc đời, một con người yêu đến tha thiết nơi mình đang gắn bó vì thế mà gần như ông không bỏ qua bất kỳ hình ảnh nào dù là nhỏ nhất xung quanh mình.

Từ yêu những khoảnh khắc đời thường ấy, nhân vật trữ tình bộc lộ một tâm hồn đầy chất truyền thống khi nêu lên những hình ảnh gợi về căn cốt dân tộc mình. Mà những hình ảnh đó là gì? Là “một câu ca dao buồn có hoa bưởi hoa ngâu”, “bài mái đầy thơm hoa dại”, “sáu câu vọng cổ chứa chan”, “ba ông táo thờ trong bếp”, “một tác lòng cũng trướng Âu Cơ - một tiếng nói cũng đầy hồn Thánh Gióng”... Nhân vật trữ tình không chỉ xác lập mối quan hệ của bản thân với xã hội

đương đại mà cả với quá khứ, thứ làm nên một phần căn cốt dân tộc. Đời sống xã hội trong bài thơ đã dần chuyển thành đời sống lịch sử - văn hóa. Anh ta là con người có ý thức xã hội và ý thức trách nhiệm về lịch sử, truyền thống và văn hóa. Nhân vật này không hề đặt mình mơ màng ra ngoài mối liên hệ với tầng sâu trầm tĩnh văn hóa của anh ta.

Ta tìm thấy trong con người đời thường của nhân vật “tôi” một nhịp sống bình thản nhưng chất chứa một trái tim yêu thương thật mãnh liệt nếu không muốn nói là vô vấp. Người thơ liệt kê liên tiếp rất nhiều những hình ảnh quen thuộc, gắn bó không chỉ với bản thân mình mà còn với tất cả mọi người. Mọi thứ đều được đưa ra rất ngắn gọn nhưng chính nhờ sự hàm súc ấy mà nhịp thơ càng gấp gáp, sức gợi của ý thơ càng tăng. Cái nhanh ấy ở tiết tấu ấy càng làm tôn lên tâm thế sống và yêu của người thơ. Nhân vật trữ tình tưởng như sống rất chậm mà hóa ra lại đang yêu thương rất vội bởi ngày tháng nào có chờ đợi ai bao giờ.

Từ những hình ảnh giản dị mang giá trị truyền thống cao ấy, nhà thơ phóng tầm nhìn ra những sự kiện mang tính lịch sử để thấu hiểu được nỗi đau chia cắt đất nước. Bài thơ ra đời vào năm 1967. Đó là thời điểm đất nước ta vẫn đang bị chia cắt làm hai miền Nam - Bắc. Nhà thơ không những đã chứng kiến tận mắt điều đó mà còn tham gia với tư cách một người yêu nước nên hoàn toàn hiểu được cái “nhức nhối với người chết oan ức” để “đắm ngực giận hơn tức tôi - cùng anh em cất cao tiếng nói”. Trước cảnh tượng lầm than ấy của dân tộc, nhân vật trữ tình đã gửi gắm một mong thật đẹp mà người yêu nước nào cũng mong muốn:

“bản tuyên ngôn mười bốn triệu người đòi độc lập tự do
bữa ăn nào cũng phải được no
mùa lạnh phải có áo ấm
được ca hát, nói cười, yêu đương không ai cấm
được thờ cúng những người mình tôn kính”
(Trần Vàng Sao, 2020:36-37)

Tiếng nói của một mình nhân vật “tôi” như đã đại diện cho toàn dân tộc trong thời điểm ấy của lịch sử. Như vậy, trong tư cách một công dân, người thơ đã bộc lộ được một trái tim yêu nước mãnh liệt. Chính trái tim ấy đã giúp cho nhân vật trữ tình dám bày tỏ, dám đứng lên và dám mong ước.

Như vậy, nhân vật trữ tình đã xác lập một mối quan hệ bền vững với đời sống xã hội xung quanh mà đời sống đó bao gồm không chỉ những gì quen thuộc mặt thấy tai nghe hằng ngày trên đường phố mà còn là trầm tích lịch sử - văn hóa của dân tộc. Anh ta là một nhân vật có chiều sâu của tư duy, của đời sống tinh thần, luôn nhìn thẳng và sâu vào chính bản thân mình.

EDUCATION

2.2. *Mối quan hệ với người mẹ*

Trong xã hội rộng lớn, “tôi” có thể là bất kì ai nhưng khi quay về với gia đình, trước các bậc phụ mẫu, “tôi” vẫn cứ và trước hết là một người con. Ở mối quan hệ này, nhân vật trữ tình cho thấy một điểm tương đồng khá lớn với cuộc đời thực của nhà thơ. Cha của Trần Vàng Sao từng là Việt Minh thời chống Pháp và đã bị bắn chết ngay tại thôn Vĩ Dạ năm 1947. Mẹ của nhà thơ đã tần tảo chạy chợ từng ngày để nuôi ông suốt mười mấy năm trời. Chính ông cũng đã từng tự bộc lộ đại ý rằng tuổi thơ ông buồn, cô độc, suốt ngày chơi với lá vú sữa, lá mít rụng trong vườn. Những kí ức về một tuổi thơ khó khăn đặc biệt là về một người mẹ chịu thương chịu khó, tần tảo vất vả đã thấm sâu trong thơ ông:

“mẹ thương tôi mẹ vẫn tảo tần
nước sông gạo chợ
...
áo mồ hôi những buổi chợ về
đời cúi thấp
giành từng lon gạo mốc
từng cọng rau, hột muối
...
đêm nào mẹ cũng khóc
đêm nào mẹ cũng khẩn thăm
mong con khôn lớn cất mặt với đời”

(Trần Vàng Sao, 2020:33-34)

Những câu thơ ấy khiến ta liên tưởng đến những hình ảnh “con cò lặn lội bờ sông” cứ đi về trong ca dao xưa. Nhưng cánh cò trong câu ca dao ấy có cái gì đó như xa ngái lắm còn người mẹ trong bài thơ thì gần gũi đến lạ lùng. Y học bảo xương thịt làm nên con người nhưng hình người mẹ của nhân vật trong áng thơ này thì được làm nên bởi nước mắt. Xuyên suốt bốn khổ thơ viết về người mẹ, có đến 3 lần nhà thơ miêu tả bà khóc. Cấp độ miêu tả cũng tăng dần: “những buổi trưa buổi tối – ngồi một mình hay khóc”, “mẹ tôi khóc thút thít”, “đêm nào mẹ cũng khóc”. Nước mắt ở đây không chỉ mang giá trị tả thực mà còn là biểu tượng cho nỗi khó nhọc của mẹ, cho sự chịu đựng, hi sinh của người phụ nữ. Có cảm tưởng như người thơ đã lặn đi, đã chắm vào nước mắt của mình, vào mồ hôi nước mắt của mẹ để viết được những lời gan ruột như thế:

“tôi yêu mẹ tôi áo rách
chẳng khi nào nhớ tuổi mình bao nhiêu”
(Trần Vàng Sao, 2020:34)

Vì con, mẹ vất vả sớm chiều. Vì con, nước mắt mẹ chảy đêm đêm. Vì con, ngay chính bản thân mình mẹ cũng quên. Câu thơ xoáy sâu như cào xiết tâm can người đọc, như vò nát tâm lòng người thơ. Những ý thơ liệt kê tưởng như nhẹ nhàng mà sao nặng đến thế? Phải chăng bởi trái tim nhân vật trữ tình đã trĩu nặng tình cảm thương yêu, kính trọng, biết ơn đối với người mẹ của mình. Đọc những câu thơ ấy, độc giả

trân trọng người phụ nữ thêm ấy nhưng đồng thời cũng tự cảm thấy thương những người mẹ nói chung nhiều hơn bởi hình tượng nhân vật người mẹ đã được xây dựng không chỉ là mẹ của “tôi” mà còn là của chúng ta, là đại diện cho đức tính lam lũ, chịu khó, hi sinh của muôn vàn những bà mẹ khác. Nói cách khác, mẹ cũng như đất nước này. Không có những người cha người mẹ thì làm sao có được đất nước. Yêu mẹ của mình cũng chính là một biểu hiện của lòng yêu quê hương. Vì tình yêu cội nguồn của mình mà con người, cụ thể hơn trong bài thơ này là nhân vật “tôi” đã sẵn sàng đứng lên và bước đi. Đây chính là cảm xúc đẹp nhất mà tứ thơ đã mang đến cho người đọc.

2.3. *Mối quan hệ với nhân vật “em”*

Như đã nói ở trên, trong cuộc sống hằng ngày, người thơ vẫn là một con người đời thường giản dị, sống dường như chậm mà yêu thương lại vô vấp, nên thật dễ hiểu khi ở cuối bài thơ, nhân vật trữ tình không quên nhắc đến “em”. Người em ấy chính xác là ai? Là người yêu hay chỉ là một người bạn? Chúng ta hoàn toàn không biết nhưng tình cảm thì không hề mập mờ mà rất rõ ràng. Mối quan hệ giữa “tôi” và “em” có từ cái “thờ ọc kệp tuổi ngoan học trò – áo trắng và chùm hoa phượng đỏ”. Trong mắt người thơ, “em” hiện lên như là một kí ức đẹp – có lẽ đẹp nhất trong chuỗi kí ức đã được nhắc đến trong suốt 155 câu thơ. Họ từng ngồi học bài cùng nhau, từng “nói chuyện huyền thuyên” và chia sẻ những phút giây tuổi trẻ sôi nổi. Điều đáng lưu ý là nhà thơ đã đề hai tâm hồn này có sự đối lập rõ ràng: một người hay cười và một người luôn buồn. “Em” cứ nói và cười mà chẳng hiểu rằng “tôi” đang buồn. Và tác giả đã lí giải cho nét hồn nhiên ấy ở người con gái rằng “em chưa buồn – vì chưa rách áo” – “em” chưa biết buồn bởi chưa phải đối mặt với cuộc sống lam lũ, chưa lao vào cuộc đời với muôn vàn những thử thách, chưa từng “nước sông gạo chợ” như mẹ của “tôi”. Nhân vật trữ tình yêu nét nguyên vẹn ấy ở “em” và cầu mong cho cô vẫn giữ được cái đẹp ấy:

“tôi yêu đất nước này rau cháo
áo đứt nút qua cầu gió bay
tuổi thơ em hãy giữ cho ngoan”

(Trần Vàng Sao, 2020:36)

Người thơ đã mượn một đôi câu quan họ: “Yêu nhau cởi áo trao nhau – Về nhà dỗi mẹ quan cầu gió bay” để gửi gắm một mong muốn rằng người em sẽ có một tuổi thơ thật trong sáng, vẫn giữ được vẻ đẹp hồn nhiên thờ ọc kệp. Ở đây, một lần nữa tứ thơ lại nói lên sự chân thật đến vô cùng của nhân vật “tôi”. Người thơ bay tỏ mọi suy nghĩ của mình không e ngại, không chịu sự chi phối của bất kì ai hay điều gì. Chợt nhớ đến trường ca Mặt đường khát vọng của Nguyễn Khoa Điềm, khi nói về đất nước, ông cũng nghĩ đến nhân vật “em”. Có lẽ đó là bởi tình yêu giữa hai con người mà đặc biệt là giữa người nam và

EDUCATION

người nữ cũng sẽ góp phần làm đẹp, làm giàu và làm nên đất nước.

3. Nghệ thuật thể hiện cái tôi trữ tình

Những tình cảm được bày tỏ trong Bài thơ của một người yêu nước mình được thể hiện dưới hình thức thơ tự do hết sức phóng khoáng. Dòng thơ ngắn nhất gồm hai chữ và dài nhất gồm mười bốn chữ. Tâm trạng lúc cuộn cuộn, khi lẫn tẩn, lúc ẩn ngậm khiến những câu thơ cũng dài ngắn khác nhau. Do đó mà đọc bài thơ, ta không thấy bị gò bó mà hết sức tự nhiên, dung dị. Lòng yêu nước của nhân vật trữ tình được thể hiện mãnh liệt thông qua kết cấu lặp. Có đến mười một lần nhà thơ sử dụng cấu trúc câu “Tôi yêu đất nước này” kèm theo các danh từ hoặc tính từ để làm rõ nghĩa thêm cho câu nói, lần lượt như sau: Tôi yêu đất nước này như thế - tôi yêu đất nước này xót xa - tôi yêu đất nước này cay đắng - tôi yêu đất nước này khôn nguôi - tôi yêu đất nước này những buổi mai - tôi yêu đất nước này áo rách - tôi yêu đất nước này như thế - tôi yêu đất nước này và tôi yêu em - tôi yêu đất nước này rau cháo - tôi yêu đất nước này lắm than. Cuối cùng nhân vật trữ tình thốt lên một câu chốt cho tình cảm của mình: “tôi yêu đất nước này chân thật”. Vâng, xuyên suốt 155 câu thơ, chúng ta hoàn toàn có thể hiểu được sự chân thành, giản dị trong trái tim của người con yêu nước ấy. Tuy thế, để thấy được điều ấy trong bài thơ, ngoài cấu trúc câu, chúng ta còn phải kể đến một hệ thống những hình ảnh, hình tượng giàu sức gợi. Đọc bài thơ, đọc giả bắt gặp liên tiếp những hình ảnh có giá trị liên văn bản đến rất nhiều đến những ý tứ trong ca dao, dân ca truyền thống, trong ý thức dân tộc, trong căn cốt của người Việt. Chính khả năng mở rộng trường nghĩa của ngôn từ này đã giúp cho mỗi câu thơ biểu đạt được nhiều hơn những gì bản thân ngôn ngữ có, giúp chúng ta không chỉ thấy được tình yêu của người thơ mà còn cả sự hiểu biết, vốn văn hóa của người viết.

4. Thay cho lời kết

Hình tượng nhân vật trữ tình trong Bài thơ của một người yêu nước mình có một tâm hồn đẹp và một trái tim yêu thương da diết đối với những con người, cảnh vật quanh mình nói riêng, với quê hương đất nước nói chung. Trong con người nhân vật “tôi”, ta thấy thấp thoáng hình bóng của nhà thơ Trần Vàng Sao. Hoàn cảnh, suy nghĩ, tình cảm của nhân vật có nét thống nhất với tác giả tuy nhiên không hề đồng nhất bởi những điều mà bài thơ truyền tải không phải của một mình tác giả mà đã nâng tầm lên đại diện cho tiếng nói của rất nhiều người. Tình yêu đất nước ấy không phải của riêng ai mà là của hàng triệu người con đất Việt. Có lẽ vì thế mà nó gần gũi, dễ đi vào lòng người. Câu thơ giản dị, bình thường nhưng không hề tầm thường mà mang một sức biểu đạt lớn lao. Bài thơ về một người yêu nước mình chính là một áng thơ hay như thế bởi bằng những ngôn từ giản

dị, chân thành nhất, thi phẩm đã chạm vào tâm hồn, trái tim hàng triệu người đọc và xoáy sâu trong họ một tình yêu đất nước đến nồng nàn.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Trần Vàng Sao (2020)**, *Bài thơ của một người yêu nước mình*, NXB Nhã Nam, Hà Nội.
2. **Nguyễn Bá Thành (2011)**, *Tư duy thơ hiện đại Việt Nam*, NXB Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội.